

6. Любавский, М.К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута / М.К. Любавский. – М., 1892. – 886 с.
7. Анішчанка, Я.К. Гісторыя сялянства Беларусі / Я.К. Анішчанка, Г.Я. Галенчанка. – Мінск: Беларуская навука. – 1997. – Т. 1 Гісторыя сялянства Беларусі ад старажытнасці да 1861 г. – 430 с.
8. Bogucka, M. Bona Sforca / M. Bogucka. – Warszawa: Zakład narodowy imienia Ossolińskich. – Wydawnictwo, 1989. – 310 s.
9. Ревизия пуцц и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском с присовокуплением грамот и привилегий на выходы в пуцци и на земли, составленная старостою Мстибеговским. Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 г., с прибавлением другой актовой книги, содержащей в себе привилегии, данные дворянам и священникам Пинского повета, составленной в 1554 г. – Вильна: Изд. Вилен. Археогр. Комиссии, 1867. – 382 с.
10. Писцовая книга Пинского и Клецкого княжеств, составленная пинским старостою Станиславом Хвальчевским в 1552–1555 гг. Издание Виленской Археографической комиссии. – Вильна: Типография Сыркина, 1884. – 714 с.
11. Довнар-Запольский, М.В. Очерки по истории западно-русского крестьянства в XVI веке / М.В. Довнар-Запольский. – Киев: Киевская 1-я артель печатного дела, 1905. – 167 с.

**ПАСТАНОЎКА ПРАБЛЕМЫ «ПЕРАНОСА»
РАННЕСЯРЭДНЕВЯКОВЫХ ГАРАДОЎ НА ТЭРЫТОРЫІ
БЕЛАРУСІ Ў КАНЦЭПЦЫІ Г.В. ШТЫХАВА**

Ю.У. Врублеўскі

Аперыраванне навукоўцамі ў гістарычнай літаратуры тэрмінам «перанясенне» (перанос) гарадоў (перанясенне горада (Г.В. Штыхаў) – такое змяненне яго гістарычнай тапаграфіі, калі горад аказаўся на новым месцы, па-за першапачатковым сваім месцазнаходжаннем, дзе пасяленні гарадскога тыпу спыняюць сваё існаванне) [1, с. 20] суправаджаецца не толькі раскрыццём яго тапаграфічнай сутнасці, але і высвятленнем яго функцыянальнай прыроды. Зварот даследчыкаў да праблемы «пераноса» гарадоў быў выкліканы неабходнасцю асэнсавання заканамернасцяў фарміравальных працэсаў гарадскіх цэнтраў. У разуменні генезісу паходжання гарадоў на тэрыторыі Беларусі важнае значэнне належыць і высвятленню абставін трансфармацыі ці заняпаду гарадскіх папярэднікаў (прагарадоў). «Перанос» гарадоў у гістарычнай навуцы паказваўся як завяршальная магчымасць складвання раннефеадальных гарадскіх цэнтраў і, наадварот, як магчымасць заняпаду папярэднікаў горада ці раней існуючых населеных пунктаў. Вывучэнне праблемы станаўлення і развіцця прагарадоў патрабуе ў далейшым спецыяльных навуковых

артыкулаў і асобнага разгляду. Таму ўвага аўтара галоўным чынам звернута на асэнсаванне праблемы змянення першапачатковага месцазнаходжання гарадоў і прагарадоў на беларускіх землях на падставе гістарыяграфічнага аналізу гісторыка-археалагічнай літаратуры. Разглядаючы праблему «пераноса» гарадоў, даследчыкі ў сваёй большасці прытрымліваюцца наступнай пазіцыі: «З'яўленне побач з існуючым пунктам новага насельнага пункта, незалежнага ад першага, са сваім насельніцтвам і функцыямі, ставіць новы насельны пункт у больш спрыяльныя градабудаўнічыя ўмовы. Далейшае развіццё насельных пунктаў можа быць прадвызначана па-рознаму. Магчыма субардынацыйнае паглынненне аднаго пункта другім і ў такім выпадку не выключаецца спыненне існавання пачатковага насельнага пункта. Не складае выключэння і магчымасць тапаграфічнага аб'яднання двух насельных пунктаў з станаўленнем трэцяга» [2, с. 58]. Буйны даследчык па градабудаўніцтве М.К. Каргер больш дэтальна акрэсліваў працэс перанясення, зазначаючы, што: «передвижки на более удобную территорию, обеспечивавшую дальнейшее развитие города, в конце IX–X вв. были характерны в истории целого ряда древнерусских городов, вызванные бурным ростом этих городов в процессе феодализации» [3, с. 57]. У цэлым трэба прызнаць відавочнасць аб'ектыўнай узаемаабумоўленасці працэсаў паступовай феадалізацыі грамадства і складвання новых цэнтраў, якія ў стане былі задаволіць узрастаючыя патрэбы жыццядзейнасці. «Перанос» гарадоў у дадзеным выпадку выступае яркім паказчыкам ступені сфарміраванасці феадальных адносін, паколькі адлюстроўвае тэндэнцыі запатрабаванасці ў новых і больш прагрэсіўных цэнтрах, якія ў параўнанні з раней існуючымі змогуць у больш поўнай ступені садзейнічаць укараненню новага ўкладу жыцця. Зазначым, што канструаванне мадэлі структурнага развіцця ўтваральных цэнтраў гарадоў у ідэальным значэнні павінна ўлічваць не толькі тэрытарыяльны тапаграфічны і агульнагістарычны кантэкст.

З пункту гледжання трансфармацыі першапачатковых цэнтраў градаўтварэння варта будзе вызначыць і ўнутраныя заканамернасці дадзенага працэсу. Высвятленне функцыянальнай сутнасці першапачатковых цэнтраў у прывязцы іх да перанясення на новае месца заставалася па-за ўвагай даследчыкаў.

У якасці аб'екта перанясення могуць выступаць як гарады і іх асобныя часткі, так і прагарады. У гістарычнай літаратуры прынята думка аб тым, што «перанясенне» горада на новае месца выклікае спыненне існавання раней існуючага пасялення гарадскога тыпу. Г.В. Штыхаў пры гэтым падкрэслівае, што стары горад не проста перастае існаваць, а трансліруе свае функцыі новаму гораду. З гэтай думкай трэба пагадзіцца і больш дэтальна высветліць працэс перадачы функцыянальных абавязкаў новым цэнтрам. Для пасяленняў гарадскога тыпу ў стадыі складвання важнымі структурнымі элементамі павінны быць комплекс гарадскіх умацаванняў, сляды раннекругавой керамікі і прысутнасць быццёвых комплексаў прыкладаў функцыянальных абавязкаў прыкмет сведчыць пра характар гарадскога паходжання першапачатковых цэнтраў.

Вызначэнне першапачатковага месцазнаходжання гарадоў на тэрыторыі Беларусі было б няпоўным і незавершаным у выпадку ігнаравання такой праблемы, як першапачатковае знаходжанне папярэднікаў гарадоў. Як бачна, пастаноўка пытання аб перанясенні гарадоў складаная і шматпланавая і таму патрабуе пэўнай канкрэтызацыі. У дадзеным выпадку перш за ўсё неабходна звярнуць увагу на раскрыццё значэння папярэдніка горада. Папярэднік горада ў навуковым сэнсе ёсць прагорад. Так, Г.В. Штыхаў пад прагородам лічыць пасяленне пераходнага тыпу: пасёлак першабытнаабшчынага часу, які пры наяўнасці адпаведных умоў у далейшым сваім развіцці мог стаць горадам [4, с. 154]. Раскрываючы функцыянальную сутнасць прагорада, Г.В. Штыхаў зазначае, што для яго характэрна наяўнасць невялікай умацаванай часткі, адсутнасць значнага пасадскага пасялення, абмежаванага колькасцю выконваемых функцый, у параўнанні з горадам, які вырастае на яго аснове [с. 154]. На наш погляд, паняцце прагорада, якое належыць Г.В. Штыхаву, павінна быць арганічна ўключана ў абагульненую канцэптualaную сістэму праблемы перанясення гарадоў. На падставе гістарычных поглядаў і падыходаў Г.В. Штыхава магчыма вызначыць канцэптualaны канструкт навукоўца: *Аснова-творным пачаткам горада выступае пасяленне пераходнага тыпу, якое патрабуе функцыянальнага развіцця для трансфармацыі сваіх унутраных форм.* У гісторыі вядомы прыклады завяршэння трансфармацыйных працэсаў прагарадоў і выпадкі іх заняпаду. Г.В. Штыхаў выказаў меркаванне аб тым, што змяненне месцапалажэння гарадоў і іх частак пачалося са змянення функцый, якія выконвалі гэтыя пункты. Сфармуляванае суджэнне ўзбагачае ўяўленні аб праблемах генезісу гарадоў і можа стаць падмуркам для далейшага асэнсавання.

«Перанясенне» гарадоў адлюстроўвае спецыфіку станаўлення градаўтваральных цэнтраў, якія ў сваім субстанцыйным пачатку патрабуюць функцыянальнага развіцця. У якасці альтэрнатыў развіцця змяненне першапачатковага месцазнаходжання горада, прагорада выступае надзейным стымулам да пераўтварэння. «Перанясенне» прагорада выступае важнай умовай складання і ўтварэння горада як новага цэнтра і сацыяльнага арганізма з больш шырокімі функцыямі. «Перанясенне» горада і асобных яго частак характарызуе новы ўзровень тэрытарыяльна-тапаграфічнага развіцця гарадскіх цэнтраў, выкліканы трансфармацыяй першапачатковых функцый. Для рэалізацыі функцый рамяства і гандлю, адміністрацыйна-гаспадарчага ўладарання, культурна-ідэалагічнага ўздзеяння, ваенна-ахоўнага забеспячэння наяўнасці старых цэнтраў недастаткова. Набыццё прагородам такіх функцый магчыма і праз яго перанясенне на новае і больш спрыяльнае месца, што зробіць яго горадам у навуковым сэнсе слова. Захаванне свайго першапачатковага месцазнаходжання для прагорада можа азначаць спыненне яго існавання. «Перанясенне» старых функцыянальных абавязкаў (рамяства і гандлю, адміністрацыйна-гаспадарчага ўладарання) горада ў новы цэнтр служыць доказам яго далейшага існавання і развіцця з прыстасаваннем да яго новых функцый (культурна-ідэалагічнага ўздзеяння, ваенна-ахоўнага забеспячэння).

Для далейшага асэнсавання праблемы фарміравальных працэсаў гарадскіх цэнтраў варта будзе паспрабаваць акрэсліць шлях станаўлення гарадоў на тэрыторыі Беларусі, якія змянілі сваё першапачатковае месцазнаходжанне, і адказаць на наступнае пытанне: Якія гарады прайшлі шлях трансфармацыі на падставе перанясення горада і яго асобных частак і якія гарады прайшлі шлях станаўлення ў выніку перанясення яго прагорада?

Не менш цікавай з'яўляецца думка аб суіснаванні «парных цэнтраў» тыпу Гнёздава-Смаленск як альтэрнатывы «перанясенню» гарадоў, выказаная расійскімі вучонымі В.Я. Петрухіным і Т.А. Пушкінай. У адпаведнасці з ёй, адначасова паблізу размяшчаліся два населеныя пункты, з якіх адзін потым спыніў сваё існаванне, а другі працягваў паступальна развівацца і расці [5, с. 109–110]. З дадзенай пазіцыяй пагаджаецца і Г.В. Штыхаў, зазначаючы, што ў Лагойска (на Гайне) існаваў свой папярэднік на рэчцы Лагаза, які нейкі час суіснаваў разам з Лагойскам [6, с. 6].

Навукоўцамі ўстаноўлена, што з трох дзясяткаў старажытных гарадоў, вядомых па пісьмовых крыніцах у сувязі са з'явамі, якія адбываліся ў IX–XIII стст., шэраг гарадоў мелі папярэднікаў у выглядзе протагарадоў – гэта Полацк, Віцебск, Лукомль, Менск, Гомель, Крычаў, Пінск, Мозыр (Кімбораўскае гарадзішча), магчыма, Друцк і інш. [7, с. 5]. Сёння мы маем магчымасць усвядоміць значэнне протагарада як пасялення гарадскога тыпу ў стадыі станаўлення і прыйсці да высновы, што дадзенае разуменне адрознівае яго ад прагорада. Таму будзе варта выдзяліць этапы функцыянальнай трансфармацыі прагорада – протагарада – горада з прывязкай да «пераноса» яго складовых частак і як суцэльнага арганізма. Выкарыстанне прыведзенай схемы можа стаць магчымым пры даследаванні гісторыі старажытных гарадоў Беларусі па рэгіянальным прынцыпе для ўстанаўлення асобнага і агульнага ў іх паходжанні.

Літаратура

1. Штыхов, Г.В. Города Полоцкой земли (IX–XIII вв.) / Г.В. Штыхов. – Минск: Наука и техника, 1978. – 160 с.
2. Водарский, Я.Е. Проблемы сущности, времени и места основания городов / Я.Е. Водарский // Столичные и периферийные города Руси и России в средние века и раннее Новое время (XI–XVIII вв.): тез. докл. науч. конф.; Москва, 3–5 дек. 1996 г. / Рос. Акад. наук, Институт Рос. истории. – М., 1996. – С. 57–59.
3. Алексеев, Л.В. Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры: в 2 кн. / Л.В. Алексеев. – М.: Наука, 2006. – Кн. 1. – 289 с.
4. Штыхов, Г.В. Проблемы генезиса городов Полоцкой земли / Г.В. Штыхов // Древнерусский город: материалы Всесоюз. археолог. конф., посвящ. 1500-летию г. Киева (март 1928 г.). – Киев, 1984. – С. 154–156.
5. Петрухин, В.Я. К предистории русского города / В.Я. Петрухин, Т.А. Пушкина // История СССР. – 1979. – № 4. – С. 109–110.
6. Штыхаў, Г.В. Па слядах Тышкевічаў – раскопкі Лагожска ў XX стагоддзі / Г.В. Штыхаў // Гістарычна-археалагічны зборнік. – 2006. – № 22. – С. 5–8.

7. Штыхов, Г.В. Средневековые города Беларуси и их предшественники (к проблеме восточнославянского протогорода) / Г.В. Штыхов // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. – 2008. – № 1. – С. 2–6.

ПОЛЬСКО-ЗАПАДНОГЕРМАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ОТРАЖЕНИИ ПРЕССЫ ФРГ И ГДР (ПО ОТЧЕТАМ ПОСОЛЬСТВА ПНР В 1961 г.)

Л.В. Гавриловец

Польско-германские отношения являются одной из стержневых проблем польской историографии. Характерной чертой послевоенной политики Польши было разрешение «германского вопроса», в котором она сыграла значительную роль. С возникновением ФРГ (сентябрь 1949 г.), не признававшей границы с Польшей окончательной, и с провозглашением ГДР (октябрь 1949 г.), заявившей о признании Potsdamских решений, содержание «германского вопроса» принципиально изменилось. В условиях возникновения и существования двух немецких государств ПНР приложила все усилия для формирования двусторонних отношений с ними в соответствии со своими национальными интересами. Нашей задачей является определить, каким вопросам польско-западногерманских отношений наибольшее внимание уделяла пресса ГДР и ФРГ и как она оценивала те или иные события, тенденции в этих отношениях.

Анализируя материалы Архива МИД ПНР, необходимо отметить, что, по мнению польского посольства, в прессе ГДР и ФРГ в наибольшей степени освещались вопросы признания границы на Одер-Нейсе и суверенитета ГДР, вопросы разоружения и экономического сотрудничества Польши с двумя германскими государствами. Так, в 1961 г. в западногерманской прессе, отмечало посольство ПНР, развернулась дискуссия вокруг взаимоотношений Польши и ФРГ, свое выражение она нашла и на территории ГДР. Радио ГДР неоднократно в своих комментариях затрагивало тему отношений Польши и ФРГ. Центральным пунктом комментариев радиоведущих ГДР являлось утверждение, что нормализация отношений ПНР–ФРГ должна быть связана с безусловным признанием правительством ФРГ границы на Одер-Нейсе. Политические круги ГДР, по мнению посольства ПНР, были заинтересованы и в тоже время обеспокоены начатыми приготовлениями по урегулированию польско-западногерманских отношений. Так член Политбюро КПГ Т. Вегенер отмечал, что «сведения о нормализации отношений с Польшей признаны ввести в заблуждение общество ФРГ. Западногерманское правительство поддерживает тех лиц, которые в период нахождения у власти Гитлера принимали активное участие в акциях уничтожения польского народа и которые в данный период стоят во главе ревизионистских организаций. Не может быть нормальных дипломатических отношений ФРГ с Польшей до тех пор, пока ФРГ приобретает атомное оружие, пока